

پژوهش‌هاک تطبیقه فقه،

حقوق و سیاست

تأثیر قوانین اسلامی بر امنیت غذایی و توسعه کشاورزی با استفاده از آیات قرآن و احادیث امام جعفر صادق (ع)

۱. مجید طالبی: گروه فقه و حقوق، واحد جیرفت، دانشگاه آزاد اسلامی، کرمان، ایران

۲. میرزا نخجعی*: گروه فقه و حقوق، واحد جیرفت، دانشگاه آزاد اسلامی، کرمان، ایران (نویسنده مسئول)

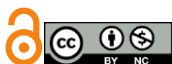
چکیده

این مقاله به بررسی تأثیر قوانین اسلامی بر امنیت غذایی و توسعه کشاورزی با استفاده از آیات قرآن و احادیث امام جعفر صادق (ع) می‌پردازد. امنیت غذایی و توسعه کشاورزی از مسائل حیاتی در جوامع اسلامی هستند که قوانین و احکام اسلامی نقش بسزایی در بهبود آنها دارند. در این پژوهش، ابتدا مفهوم امنیت غذایی از دیدگاه سازمان‌های بین‌المللی و اسلام مورد بررسی قرار گرفته و سپس اهمیت کشاورزی در آموزه‌های اسلامی با تأکید بر آیات قرآن و احادیث امام جعفر صادق (ع) تبیین شده است. همچنین، به بررسی قوانین فقهی مرتبط با کشاورزی نظیر احیای اراضی موات و نقش زکات و خمس در توسعه کشاورزی پرداخته شده است. در ادامه، تأثیرات عملی قوانین اسلامی بر امنیت غذایی و کشاورزی با تحلیل نمونه‌های موفق در کشورهای اسلامی و بررسی سیاست‌های موفق در این زمینه مورد بررسی قرار گرفته است. در پایان، چالش‌های پیش‌روی جوامع اسلامی در زمینه کشاورزی و امنیت غذایی و راهکارهای عملی برای بهبود وضعیت موجود ارائه شده است. نتایج این پژوهش نشان می‌دهد که قوانین اسلامی می‌توانند نقش مهمی در بهبود امنیت غذایی و توسعه کشاورزی ایفا کنند و استمرار پژوهش‌ها در این زمینه می‌تواند به تدوین سیاست‌های جامع‌تر و مؤثرتر کمک کند.

واژگان کلیدی: امنیت غذایی، توسعه کشاورزی، قوانین اسلامی، قرآن، احادیث امام جعفر صادق (ع)، زکات، خمس، کشاورزی پایدار.

طالبی، مجید. و نخجعی، میرزا. (۱۴۰۳). تأثیر قوانین اسلامی بر امنیت غذایی و توسعه کشاورزی با استفاده از آیات قرآن و احادیث امام جعفر صادق (ع). پژوهش‌های تطبیقی فقه، حقوق و سیاست، ۶(۱)، ۱۲-۵.

© ۱۴۰۳ تمامی حقوق انتشار این مقاله متعلق به نویسنده است. انتشار این مقاله به‌صورت دسترسی آزاد مطابق با گواهی (CC BY-NC 4.0) صورت گرفته است.

امنیت غذایی و توسعه کشاورزی از جمله مسائل حیاتی است که تأثیر مستقیم بر زندگی مردم و اقتصاد جوامع دارد. در جوامع اسلامی، این مسائل از اهمیت ویژه‌ای برخوردار هستند زیرا که آموزه‌های اسلامی بر اهمیت تأمین غذا برای همگان و بهبود وضعیت کشاورزی تأکید دارند. امنیت غذایی به معنای دسترسی مستمر و کافی به غذای سالم و مغذی است که برای زندگی فعال و سالم ضروری است. از سوی دیگر، توسعه کشاورزی به مجموعه‌ای از فرآیندها و فعالیت‌ها اشاره دارد که هدف آن افزایش تولید و بهره‌وری در بخش کشاورزی است. در جوامع اسلامی، قوانین و احکام فقهی نقش مهمی در بهبود امنیت غذایی و توسعه کشاورزی ایفا می‌کنند. این قوانین بر پایه آموزه‌های قرآنی و احادیث پیامبر اسلام (ص) و ائمه معصومین (ع) شکل گرفته‌اند. به عنوان مثال، قرآن کریم در آیاتی نظیر "وَكُلُوا مِمَّا رَزَقَكُمُ اللَّهُ حَلَالًا طَيِّبًا" (بقره: ۱۶۸) بر اهمیت مصرف غذای حلال و پاک تأکید دارد. همچنین، امام جعفر صادق (ع) در احادیثی مختلف بر اهمیت کشاورزی و حمایت از کشاورزان تأکید کرده‌اند (Hasun et al., 2021).

قوانین اسلامی از طریق تأمین عدالت اجتماعی و اقتصادی، توزیع عادلانه منابع، و حمایت از حقوق کشاورزان و مصرف‌کنندگان می‌توانند به بهبود امنیت غذایی و توسعه کشاورزی کمک کنند. به عنوان مثال، احکام زکات و خمس نقش مهمی در تأمین منابع مالی برای توسعه کشاورزی و حمایت از افراد نیازمند دارند (Mukhlis et al., 2021). همچنین، قوانین مربوط به حفظ محیط زیست و منابع طبیعی که در فقه اسلامی مورد توجه قرار گرفته‌اند، می‌توانند به توسعه پایدار کشاورزی کمک کنند.

آیات قرآن و احادیث امام جعفر صادق (ع) منابع اصلی و بنیادینی هستند که می‌توان از آنها برای تدوین سیاست‌های کشاورزی و امنیت غذایی در جوامع اسلامی استفاده کرد. به عنوان مثال، قرآن کریم در آیاتی نظیر "هُوَ الَّذِي جَعَلَ لَكُمُ الْأَرْضَ ذَلُولًا فَامْشُوا فِي مَنَاكِبِهَا وَكُلُوا مِنْ رِزْقِهِ" (ملک: ۱۵) بر اهمیت استفاده از زمین برای تأمین رزق و روزی تأکید دارد. همچنین، امام جعفر صادق (ع) در احادیثی نظیر "الزَّرْعُ كَنْزُ اللَّهِ فِي أَرْضِهِ" (الکافی، ج ۵، ص ۲۶۵) کشاورزی را به عنوان یکی از گنجینه‌های الهی در زمین معرفی کرده و بر اهمیت آن تأکید دارند. از این رو، این مقاله به بررسی تأثیر قوانین اسلامی بر امنیت غذایی و توسعه کشاورزی با استفاده از آیات قرآن و احادیث امام جعفر صادق (ع) می‌پردازد.

فهوم امنیت غذایی در اسلام

مفهوم امنیت غذایی از دیدگاه سازمان‌های بین‌المللی

امنیت غذایی به عنوان یکی از مسائل حیاتی در سطوح جهانی، ملی و محلی، توسط سازمان‌های بین‌المللی نظیر سازمان غذا و کشاورزی ملل متحد (FAO) و برنامه جهانی غذا (WFP) تعریف و تبیین شده است. طبق تعریف FAO، امنیت غذایی به حالتی اطلاق می‌شود که "تمام مردم در همه اوقات دسترسی فیزیکی، اجتماعی و اقتصادی به غذای کافی، ایمن و مغذی داشته باشند که نیازهای تغذیه‌ای و ترجیحات غذایی برای یک زندگی فعال و سالم را تأمین کند" (Gbegbelegbe, 2024; Hasun et al., 2021; Mohammadi & Yavar, 2015). این تعریف چهار بعد اصلی را شامل می‌شود: دسترسی فیزیکی به غذا، دسترسی اقتصادی و اجتماعی به غذا، مصرف غذا و پایداری منابع غذایی.

تعریف امنیت غذایی در اسلام

در اسلام، امنیت غذایی به معنای تأمین غذای حلال و پاک (حلال و طیب) برای همه افراد جامعه است. قرآن کریم و احادیث پیامبر اسلام (ص) و ائمه معصومین (ع) بر اهمیت مصرف غذای حلال و پاک تأکید داشته‌اند. از دیدگاه اسلامی، امنیت غذایی نه تنها به معنای دسترسی به غذای کافی است، بلکه به معنای تضمین کیفیت و پاکی غذا نیز می‌باشد (Hasun et al., 2021). این مفهوم شامل توجه به عدالت در توزیع غذا، حمایت از حقوق کشاورزان و مصرف‌کنندگان، و حفاظت از منابع طبیعی می‌باشد.

آیات قرآن مرتبط با امنیت غذایی

تحلیل آیات کلیدی مرتبط با رزق و روزی

قرآن کریم در آیات متعدد به موضوع رزق و روزی پرداخته و بر اهمیت تأمین غذای حلال و پاک تأکید کرده است. به عنوان مثال، در سوره بقره آیه ۱۶۸ آمده است: "يَا أَيُّهَا النَّاسُ كُلُوا مِمَّا فِي الْأَرْضِ حَلَالًا طَيِّبًا وَلَا تَتَّبِعُوا خُطُوَاتِ الشَّيْطَانِ إِنَّهُ لَكُمْ عَدُوٌّ مُّبِينٌ". این آیه بر اهمیت مصرف غذای حلال و طیب تأکید دارد و مردم را از پیروی از شیطان و مصرف غذای ناپاک برحذر می‌دارد. همچنین در سوره مائده آیه ۸۸ آمده است: "وَكُلُوا مِمَّا رَزَقَكُمُ اللَّهُ حَلَالًا طَيِّبًا وَاتَّقُوا اللَّهَ الَّذِي أَنْتُمْ بِهِ مُؤْمِنُونَ". این آیه نیز بر اهمیت تقوا در مصرف غذا و توجه به حلال و طیب بودن آن تأکید دارد.

تفسیر و بسط مفاهیم امنیت غذایی در قرآن

بر اساس آیات قرآن، امنیت غذایی در اسلام شامل دو بعد اصلی می‌شود: تأمین غذای حلال و طیب، و تضمین عدالت در توزیع غذا. این ابعاد در راستای تأمین رفاه عمومی و حفظ کرامت انسانی می‌باشند. علاوه بر این، قرآن کریم به اهمیت حفظ منابع طبیعی و استفاده بهینه از آنها برای تأمین غذای پایدار اشاره کرده است (Robinson-Bertoni, 2018).

احادیث امام جعفر صادق (ع) درباره امنیت غذایی

بررسی احادیث مهم امام صادق (ع)

امام جعفر صادق (ع) به عنوان یکی از برجسته‌ترین امامان شیعه، در احادیث خود بر اهمیت کشاورزی و امنیت غذایی تأکید کرده‌اند. به عنوان مثال، در حدیثی آمده است: "الزُّرْعُ كَنْزُ اللَّهِ فِي أَرْضِهِ، فَإِذَا أَخْرَجَهُ بَنُو آدَمَ، فَإِنَّهُ لَهُمْ" (الکافی، ج ۵، ص ۲۶۵). این حدیث بر اهمیت کشاورزی به عنوان گنجینه الهی تأکید دارد و مسئولیت انسان‌ها در بهره‌برداری از این گنجینه را نشان می‌دهد.

نقش این احادیث در تبیین مفهوم امنیت غذایی در اسلام

احادیث امام جعفر صادق (ع) نقش مهمی در تبیین مفهوم امنیت غذایی در اسلام ایفا می‌کنند. این احادیث بر اهمیت کشاورزی، حمایت از حقوق کشاورزان، و توزیع عادلانه منابع غذایی تأکید دارند. بر اساس این احادیث، امنیت غذایی نه تنها به معنای دسترسی به غذای کافی است، بلکه به معنای تضمین کیفیت و پاکی غذا و رعایت عدالت در توزیع آن نیز می‌باشد (Ahmad, 2018).

توسعه کشاورزی در اسلام

اهمیت کشاورزی در آموزه‌های اسلامی

تأکید قرآن بر کشاورزی

قرآن کریم به عنوان کتاب مقدس مسلمانان، اهمیت ویژه‌ای به کشاورزی و استفاده بهینه از منابع طبیعی داده است. در سوره عبس، آیات ۲۴ تا ۳۲، خداوند بر اهمیت توجه به زمین و محصولات آن تأکید می‌کند: "فَلْيَنْظُرِ الْإِنْسَانُ إِلَى طَعَامِهِ أَنَا صَبَبْنَا الْمَاءَ صَبًّا ثُمَّ شَقَقْنَا الْأَرْضَ شَقًّا فَأَنْبَتْنَا فِيهَا حَبًّا". این آیات نشان‌دهنده فرآیند پیچیده و الهی تولید غذا و اهمیت کشاورزی در حیات انسان است (Robinson-Bertoni, 2018). همچنین در آیات متعددی همچون سوره بقره آیه ۲۲ و سوره ملک آیه ۱۵، به موضوع استفاده از زمین و منابع طبیعی اشاره شده است که بر اهمیت کشاورزی و بهره‌وری صحیح از زمین تأکید دارند.

احادیث امام جعفر صادق (ع) در زمینه کشاورزی

امام جعفر صادق (ع) به عنوان یکی از برجسته‌ترین امامان شیعه، در احادیث خود بر اهمیت کشاورزی تأکید کرده‌اند. به عنوان مثال، امام صادق (ع) می‌فرماید: "الْفَلَاحَةُ مِفْتَاحُ الرِّزْقِ، وَالزِّرَاعَةُ كَنْزٌ لَا يَنْفَدُ" (الكافی، ج ۵، ص ۲۶۵). این حدیث بر اهمیت کشاورزی به عنوان کلید رزق و روزی و گنجی بی‌پایان تأکید دارد. همچنین، ایشان در حدیثی دیگر می‌فرمایند: "الزَّرْعُ لِمَنْ زَرَعَهُ، وَالثَّمَرُ لِمَنْ أَثْمَرَهُ" که بر اهمیت مالکیت و بهره‌وری کشاورزان از محصولات تأکید دارد (Ahmad, 2018).

قوانین فقهی مرتبط با کشاورزی

احکام و قوانین مرتبط با زمین و زراعت

فقه اسلامی دارای قوانین جامعی است که به مسائل مختلف کشاورزی و استفاده از زمین پرداخته است. یکی از این قوانین، احکام مربوط به احیای اراضی موات (زمین‌های بایر) است. بر اساس حدیثی از پیامبر اکرم (ص)، "مَنْ أَحْيَا أَرْضًا مَيْتَةً فَهِيَ لَهُ" (کافی، ج ۵، ص ۲۶۵)، هر کس زمینی بایر را احیا کند، مالک آن زمین می‌شود. این حکم فقهی نه تنها به تشویق کشاورزی کمک می‌کند بلکه به بهره‌وری از زمین‌های بایر و افزایش تولیدات کشاورزی نیز می‌انجامد.

نقش زکات و خمس در توسعه کشاورزی

زکات و خمس از احکام مالی اسلام هستند که نقش مهمی در توسعه کشاورزی و حمایت از کشاورزان دارند. زکات، به عنوان یکی از ارکان اسلام، باید از محصولات کشاورزی و دامی پرداخت شود. بر اساس فقه اسلامی، مقدار زکات محصولات کشاورزی ۱۰٪ از محصولاتی است که با آب باران یا آب‌های طبیعی آبیاری شده‌اند و ۵٪ از محصولاتی که با آب مصنوعی آبیاری شده‌اند (Mukhlis et al., 2021). خمس نیز که یکی دیگر از احکام مالی اسلام است، به معنای پرداخت یک پنجم از سود خالص سالانه فرد می‌باشد که می‌تواند در توسعه کشاورزی و حمایت از کشاورزان نیازمند مورد استفاده قرار گیرد.

توسعه پایدار کشاورزی

مفهوم توسعه پایدار و ارتباط آن با آموزه‌های اسلامی

توسعه پایدار به معنای استفاده بهینه و معقول از منابع طبیعی به گونه‌ای است که نیازهای حال حاضر را بدون به خطر انداختن توانایی نسل‌های آینده برای تأمین نیازهای خود، برآورده کند. آموزه‌های اسلامی به وضوح بر اهمیت حفظ منابع طبیعی و استفاده معقول از آنها تأکید دارند.

به عنوان مثال، قرآن کریم در سوره الرحمن آیه ۷ تا ۹ به موضوع تعادل و اندازه‌گیری در خلقت اشاره کرده و می‌فرماید: "وَالسَّمَاءَ رَفَعَهَا وَوَضَعَ الْمِيزَانَ أَلَّا تَطْغَوْا فِي الْمِيزَانِ وَأَقِيمُوا الْوَزْنَ بِالْقِسْطِ وَلَا تُخْسِرُوا الْمِيزَانَ". این آیات بر اهمیت تعادل و عدالت در استفاده از منابع طبیعی تأکید دارند (Cattelan, 2020).

مطالعه موردی: تطبیق اصول اسلامی با روش‌های مدرن کشاورزی پایدار

یکی از نمونه‌های موفق در تطبیق اصول اسلامی با روش‌های مدرن کشاورزی پایدار، استفاده از روش‌های کشاورزی حفاظتی و بهره‌وری آب در کشورهایی مانند اندونزی و مالزی است. این کشورها با استفاده از تکنیک‌های مدرن کشاورزی نظیر کشاورزی حفاظتی و بهره‌وری آب، توانسته‌اند به توسعه پایدار کشاورزی دست یابند (Luik et al., 2021). این روش‌ها شامل استفاده از تکنیک‌های آبیاری قطره‌ای، کشت پوششی و تناوب زراعی می‌باشد که نه تنها بهره‌وری را افزایش می‌دهد بلکه به حفظ منابع آب و خاک نیز کمک می‌کند.

تأثیرات عملی قوانین اسلامی بر امنیت غذایی و کشاورزی

نمونه‌های موفق در جوامع اسلامی

تحلیل نمونه‌های موفق در کشورهای اسلامی

در کشورهای اسلامی، نمونه‌های موفق از اجرای قوانین اسلامی در بهبود امنیت غذایی و توسعه کشاورزی مشاهده می‌شود. به عنوان مثال، ایران یکی از کشورهایی است که با استفاده از احکام زکات و خمس توانسته است به بهبود وضعیت کشاورزی و تأمین امنیت غذایی کمک کند. برنامه‌های جامع و منسجم دولت ایران در زمینه حمایت از کشاورزان و توسعه زیرساخت‌های کشاورزی، نقش مهمی در این موفقیت‌ها ایفا کرده است (Mohammadi & Yavar, 2015).

در مالزی، استفاده از مدل‌های مالی اسلامی مانند مضاربه و مشارکت در تأمین مالی پروژه‌های کشاورزی، نقش بسزایی در توسعه این بخش داشته است. به عنوان مثال، مدل تأمین مالی مانیه که بر پایه مشارکت و بهره‌وری کشاورزی است، توانسته است به بهبود وضعیت اقتصادی کشاورزان کمک کند (Rahman et al., 2021).

بررسی سیاست‌های موفق در توسعه کشاورزی و امنیت غذایی

یکی از سیاست‌های موفق در کشورهای اسلامی، استفاده از تکنولوژی‌های مدرن و بهره‌وری از منابع طبیعی با توجه به اصول اسلامی است. به عنوان مثال، در اندونزی، اجرای پروژه‌های آبیاری مدرن و استفاده از تکنیک‌های حفاظتی در کشاورزی، باعث افزایش بهره‌وری و کاهش هدررفت آب شده است (Luik et al., 2021). همچنین، سیاست‌های تشویقی برای کشاورزان مانند ارائه تسهیلات مالی با نرخ بهره پایین و آموزش‌های فنی، نقش مهمی در بهبود وضعیت کشاورزی در این کشورها داشته‌اند.

نقش دولت‌ها و سازمان‌های اسلامی

وظایف دولت‌های اسلامی در تقویت کشاورزی و امنیت غذایی

دولت‌های اسلامی نقش حیاتی در تقویت کشاورزی و تأمین امنیت غذایی دارند. یکی از وظایف اصلی دولت‌ها، تدوین و اجرای سیاست‌های حمایتی و تشویقی برای کشاورزان است. این سیاست‌ها می‌توانند شامل ارائه تسهیلات مالی، آموزش‌های فنی و حرفه‌ای، و حمایت از تولیدات داخلی باشند (Rahman et al., 2023). علاوه بر این، دولت‌ها باید به توسعه زیرساخت‌های لازم مانند شبکه‌های آبیاری و حمل‌ونقل، و همچنین حفظ و بهره‌برداری صحیح از منابع طبیعی توجه داشته باشند.

نقش سازمان‌های مردم‌نهاد اسلامی

سازمان‌های مردم‌نهاد اسلامی نیز نقش مهمی در تقویت کشاورزی و تأمین امنیت غذایی ایفا می‌کنند. این سازمان‌ها می‌توانند از طریق برنامه‌های آموزشی، آگاهی‌بخشی و ترویج کشاورزی پایدار، به بهبود وضعیت کشاورزان کمک کنند (Huda et al., 2023). به عنوان مثال، سازمان‌های خیریه می‌توانند از طریق جمع‌آوری و توزیع زکات و صدقات، منابع مالی لازم برای پروژه‌های کشاورزی را تأمین کنند. همچنین، این سازمان‌ها می‌توانند با برقراری شبکه‌های همکاری میان کشاورزان و محققان، به انتقال دانش و تکنولوژی‌های نوین کمک کنند.

چالش‌ها و راهکارها

چالش‌های پیش‌روی جوامع اسلامی در زمینه کشاورزی و امنیت غذایی

جوامع اسلامی با چالش‌های متعددی در زمینه کشاورزی و امنیت غذایی مواجه هستند. یکی از این چالش‌ها، تغییرات اقلیمی و کاهش منابع آب است که تأثیر مستقیمی بر تولیدات کشاورزی دارد. همچنین، کمبود منابع مالی و دسترسی محدود به تکنولوژی‌های نوین، از دیگر چالش‌های پیش‌روی کشاورزان در کشورهای اسلامی است. مشکلات مدیریتی و بوروکراسی‌های پیچیده نیز می‌توانند مانع از اجرای موثر سیاست‌های حمایتی شوند.

ارائه راهکارهای عملی و پیشنهادی برای بهبود وضعیت موجود

برای مقابله با این چالش‌ها و بهبود وضعیت کشاورزی و امنیت غذایی در جوامع اسلامی، راهکارهای متعددی پیشنهاد می‌شود. یکی از این راهکارها، ارتقاء سطح آموزش و آگاهی کشاورزان از طریق برنامه‌های آموزشی و ترویجی است. همچنین، ایجاد شبکه‌های همکاری و اشتراک دانش میان کشاورزان، محققان و نهادهای دولتی و غیردولتی، می‌تواند به انتقال تکنولوژی‌های نوین و بهبود بهره‌وری کمک کند. از دیگر راهکارهای پیشنهادی می‌توان به تقویت زیرساخت‌های کشاورزی، بهبود سیستم‌های آبیاری و استفاده از تکنولوژی‌های مدرن برای بهره‌وری بیشتر از منابع آب و خاک اشاره کرد. همچنین، توسعه بازارهای محلی و بین‌المللی برای محصولات کشاورزی و حمایت از تولیدات داخلی، می‌تواند به افزایش درآمد و بهبود وضعیت اقتصادی کشاورزان کمک کند.

نتیجه‌گیری

خلاصه‌ی یافته‌ها

در این مقاله، تأثیرات قوانین اسلامی بر امنیت غذایی و توسعه کشاورزی با استفاده از آیات قرآن و احادیث امام جعفر صادق (ع) مورد بررسی قرار گرفت. با توجه به اهمیت امنیت غذایی و کشاورزی در جوامع اسلامی، این پژوهش نشان داد که قوانین اسلامی نقش مهمی در بهبود این مسائل دارند.

در بخش اول، مفهوم امنیت غذایی از دیدگاه سازمان‌های بین‌المللی و اسلام تبیین شد. امنیت غذایی در اسلام شامل تأمین غذای حلال و طیب و تضمین عدالت در توزیع غذا می‌باشد. آیات قرآن و احادیث امام جعفر صادق (ع) به وضوح بر اهمیت مصرف غذای حلال و پاک و نقش کشاورزی در تأمین رزق و روزی تأکید دارند (Hasun et al., 2021; Robinson-Bertoni, 2018).

در بخش دوم، توسعه کشاورزی در اسلام و اهمیت آن بررسی شد. قرآن کریم و احادیث امام جعفر صادق (ع) بر اهمیت کشاورزی و حمایت از کشاورزان تأکید کرده‌اند. همچنین، قوانین فقهی مرتبط با کشاورزی مانند احیای اراضی موات و پرداخت زکات و خمس نقش مهمی در توسعه کشاورزی و حمایت از کشاورزان دارند (Ahmad, 2018; Mukhlis et al., 2021).

در بخش سوم، تأثیرات عملی قوانین اسلامی بر امنیت غذایی و کشاورزی با تحلیل نمونه‌های موفق در کشورهای اسلامی و بررسی سیاست‌های موفق در این زمینه مورد بررسی قرار گرفت. نقش دولت‌ها و سازمان‌های مردم‌نهاد اسلامی در تقویت کشاورزی و تأمین امنیت غذایی برجسته شد. همچنین، چالش‌های پیش‌روی جوامع اسلامی در این زمینه و راهکارهای عملی برای بهبود وضعیت موجود مورد بحث قرار گرفت (Ahmad, 2018; Gbegbelegbe, 2024; Robinson-Bertoni, 2018).

با توجه به یافته‌های این پژوهش، چندین موضوع و سرفصل تحقیقاتی برای ادامه مطالعه در این زمینه پیشنهاد می‌شود: تحلیل تطبیقی قوانین کشاورزی در کشورهای اسلامی و غیر اسلامی: بررسی تفاوت‌ها و شباهت‌های موجود در قوانین کشاورزی کشورهای اسلامی و غیر اسلامی و تأثیر آنها بر امنیت غذایی و توسعه کشاورزی (Cattelan, 2020). تأثیر آموزش‌های اسلامی بر بهره‌وری کشاورزی: بررسی تأثیر برنامه‌های آموزشی مبتنی بر آموزه‌های اسلامی بر بهره‌وری کشاورزان و توسعه کشاورزی پایدار (Luik et al., 2021).

نقش فناوری‌های نوین در توسعه کشاورزی اسلامی: بررسی تأثیر فناوری‌های نوین مانند کشاورزی دقیق و هوش مصنوعی بر توسعه کشاورزی در جوامع اسلامی و تطبیق این فناوری‌ها با اصول اسلامی (Hasun et al., 2021). بررسی تأثیرات اجتماعی و اقتصادی زکات و خمس بر امنیت غذایی: مطالعه موردی در کشورهای اسلامی که به بررسی تأثیرات اقتصادی و اجتماعی زکات و خمس بر امنیت غذایی و کاهش فقر می‌پردازد (Rahman et al., 2021).

تداوم و بسط پژوهش‌ها در زمینه تأثیر قوانین اسلامی بر مسائل معاصر مانند امنیت غذایی و توسعه کشاورزی از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است. آموزه‌های اسلامی می‌توانند به عنوان یک چارچوب اخلاقی و عملی برای حل بسیاری از مسائل معاصر به کار گرفته شوند. به عنوان مثال، مفاهیم عدالت، تعادل و حفظ منابع طبیعی که در آموزه‌های اسلامی مورد تأکید قرار گرفته‌اند، می‌توانند راهنمایی برای توسعه پایدار و حفظ محیط زیست باشند. بررسی‌های بیشتر در این زمینه می‌تواند به تدوین سیاست‌های جامع‌تر و مؤثرتر در راستای بهبود وضعیت کشاورزی و امنیت غذایی در جوامع اسلامی کمک کند (Cattelan, 2020). به طور کلی، این پژوهش نشان داد که قوانین اسلامی و آموزه‌های قرآنی و حدیثی می‌توانند نقش مهمی در بهبود امنیت غذایی و توسعه کشاورزی ایفا کنند. استمرار و بسط پژوهش‌ها در این زمینه می‌تواند به تقویت بنیان‌های علمی و عملی این حوزه کمک کرده و راهکارهای مؤثرتری برای حل مسائل معاصر ارائه دهد.

تعارض منافع

در انجام مطالعه حاضر، هیچ‌گونه تضاد منافی وجود ندارد.

مشارکت نویسندگان

در نگارش این مقاله تمامی نویسندگان نقش یکسانی ایفا کردند.

حامی مالی

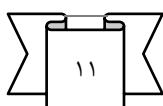
این پژوهش حامی مالی نداشته است.

EXTENDED SUMMARY

This article has no extended summary.

References

Ahmad, S. (2018). Bank Syariah Dalam Perspektif Filosofis, yuridis Dan Sosiologis Bangsa Indonesia. *Malia Journal of Islamic Banking and Finance*, 1(1). <https://doi.org/10.21043/malia.v1i1.3980>

- Cattelan, V. (2020). The Typewritten Market: Shari'ah-Compliance and Securitisation in the Law of Islamic Finance. *Arab Law Quarterly*, 35(1-2), 74-91. <https://doi.org/10.1163/15730255-bja10051>
- Gbegbelegbe, S. (2024). Strategic Foresight Analysis of Droughts in Southern Africa and Implications for Food Security. *Frontiers in Sustainable Food Systems*, 7. <https://doi.org/10.3389/fsufs.2023.1159901>
- Hasun, F., Tanjung, H., Wiryono, S. K., & Choudhury, M. A. (2021). The Framework of Food Security and the Food Security Ecosystem: Tawhidi Perspective. *International Journal of Halal Research*, 3(1), 42-59. <https://doi.org/10.18517/ijhr.3.1.42-59.2021>
- Huda, E. N., Tohirin, A., & Luqmana, M. A. A. (2023). A Bibliometric Analysis of Islamic Philanthropy. *Journal of Islamic Economic and Business Research*, 3(1), 97-124. <https://doi.org/10.18196/jiebr.v3i1.109>
- Luik, M., Fatoni, A., & Ahmad, M. F. (2021). Utilising Permaculture to Develop Abandoned Waqf Land in Resolving Food Insecurity in Indonesia. *Asbj*, 2(2), 60-70. <https://doi.org/10.55862/asbjv2i2a007>
- Mohammadi, R., & Yavar, G. (2015). The Effect of Aggregate Measurement of Support on Urban Households' Food Security Index in Iran. *Biomedical & Pharmacology Journal*, 8(1), 193-202. <https://doi.org/10.13005/bpj/599>
- Mukhlis, I., Hendrati, I. M., Gürçam, Ö. S., & Utomo, S. H. (2021). Poverty and Food Security: A Reality in ASEAN Countries. *Jurnal Ekonomi Dan Studi Pembangunan*, 13(1), 1. <https://doi.org/10.17977/um002v13i12021p001>
- Rahman, A., Ahmad, A. U. F., Bin-Nashwan, S. A., Muneeza, A., Halim, A. H. A., & Markom, R. (2023). Policy Approach Adopted for Issuance of Green Sukuk: Is Priority Given to Priority Needed Areas? *Journal of Islamic Accounting and Business Research*, 15(5), 818-837. <https://doi.org/10.1108/jiabr-10-2022-0279>
- Rahman, N. H. A., Zabri, M. Z. M., & Ali, M. M. (2021). Addressing the Agricultural Financing Gap in Malaysia via <i>Manihah</i> Agricultural Financing Model: Will Islamic Banks Go the Extra Mile? *Agricultural Finance Review*, 82(4), 714-731. <https://doi.org/10.1108/afr-04-2021-0043>
- Robinson-Bertoni, S. E. (2018). All God's Creatures Are Communities Like You (Qur'an 6:38). <https://doi.org/10.1093/oso/9780190456023.003.0006>